

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 35.072

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ REALISATION OF RIGHT TO HEALTHCARE IN UKRAINE

Алмаші І.М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Закарпатського інституту імені Августина Волошина
Міжрегіональної академії управління персоналом

Статтю присвячено реалізації права на охорону здоров'я в Україні. Проаналізовано право на охорону здоров'я, як одне з основоположних прав людини. Охарактеризовано сучасний стан реалізації права на охорону здоров'я в Україні. Визначено основні проблеми реалізації права на охорону здоров'я в Україні.

Ключові слова: права людини, соціальні права людини, право на охорону здоров'я, реалізація прав людини, реалізація права на охорону здоров'я в Україні.

Статья посвящена реализации права на охрану здоровья в Украине. Проанализировано право на охрану здоровья, как одно из основополагающих прав человека. Охарактеризовано современное состояние реализации права на охрану здоровья в Украине. Определены основные проблемы реализации права на охрану здоровья в Украине.

Ключевые слова: права человека, социальные права человека, право на охрану здоровья, реализация прав человека, реализация права на охрану здоровья в Украине.

The article is devoted to realisation of right to healthcare in Ukraine. The right to health care as fundamental human rights is analysed. The current situation of realization of right to health care in Ukraine is characterised. The basic problems of realization of right to health care in Ukraine are determined.

Key words: human rights, social rights, right to health care, realisation of human rights, realisation of right to health care in Ukraine.

Актуальність теми. У контексті сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розвитку України як правової і демократичної держави, еволюції громадянського суспільства, розвитку конституційного права України важливого значення набуває дослідження проблематики реалізації права на охорону здоров'я в Україні.

Дослідження проблематики реалізації права на охорону здоров'я в Україні має важливе практичне значення для подальшого вдосконалення інституту прав людини в Україні та еволюції конституційного законодавства України. Внаслідок цього дослідження проблематики реалізації права на охорону здоров'я в Україні є важливим для розвитку науки конституційного права. Саме тому автор статті ставить за мету охарактеризувати реалізацію права на охорону здоров'я в Україні. Завданнями даної статті є: проаналізувати право на охорону здоров'я, як одне з основоположних прав людини, охарактеризувати сучасний стан реалізації права на охорону здоров'я в Україні; визначити основні проблеми реалізації права на охорону здоров'я в Україні.

Важливість дослідження вищезгаданої проблематики підсилює також той факт, що у вітчизняній науці конституційного права подібних комплексних, монографічних праць із визначеної проблематики вкрай небагато. Так, вченими-конституціоналістами висвітлюються окремі аспекти права на охорону здоров'я або в контексті дослідження конституційно-правового статусу людини і громадянина, або ж у контексті розгляду механізму захисту конституційних прав та відшкодування завданої шкоди. Проблема реалізації права на охорону здоров'я в Україні є актуальною, а окремі її аспекти були предметом дослідження багатьох сучасних науковців, зокрема: Ю.М. Бисаги, Д.М. Белова, О.М. Гончаренка, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, Н.Г. Шукліної.

Виклад основного матеріалу. Основою функціонування демократичної держави є реалізація прав людини. Декларативне закріплення прав людини не гарантує належну реалізацію цих прав, їх захист та забезпечення.

Міжнародне співтовариство на універсальному рівні в рамках ООН та її структурних підрозділів важливу увагу приділяє реалізації прав людини, які, зокрема, закріплені у Загальній декларації прав людини ООН [1] від 10 грудня 1948 року, у ст. 22 якої зазначено: «Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави».

А відповідно до ст. 12 Міжнародного пакту про соціальні, економічні та культурні права [2] від 16 грудня 1966 р. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту для повного здійснення цього права, включають ті, які є необхідними для:

- забезпечення скорочення мертвонароджуваності та дитячої смертності і здорового розвитку дитини;
- поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці в промисловості;
- запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними;
- створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби.

Прийняття Конституції України [3] 28 червня 1996 року стало новим важливим кроком для розвитку прав людини в незалежній Україні. Зміст головних міжнародних документів про права людини визначив зміст другого розділу Конституції України, забезпечивши тим самим його демократичне наповнення [4, с. 218]. Чинна Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів із прав людини і, насамперед, Загальної декларації прав людини [5, с. 21].

Відповідно до ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне

страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

У даному контексті Н.Г. Шукліна зазначає, що конституційне право на охорону здоров'я відноситься до найбільш актуальних і життєво важливих для мільйонів людей [6, с. 295].

На думку О.М. Гончаренко реалізація права на охорону здоров'я залежить від реалізації економічного права користування об'єктами публічної власності. Акцентуючи на винятковій необхідності та вразливості механізму реалізації права на охорону здоров'я, законодавець виділяє його, як окремих вид [7, с. 34].

Право на охорону здоров'я є одним із основоположних прав людини, різновидом соціальних прав людини, що гарантується Конституцією України, а також на рівні універсальних та регіональних міжнародно-правових актів.

Згідно зі ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я [8] кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає:

а) життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини;

б) безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;

в) санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає;

г) безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку;

д) кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я;

е) достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та їх ступінь;

є) участь в обговоренні проектів законодавчих актів і внесення пропозицій щодо формування державної політики в галузі охорони здоров'я;

ж) участь в управлінні охороною здоров'я та проведенні громадської експертизи з цих питань у порядку, передбаченому законодавством;

з) можливість об'єднання в громадські організації з метою сприяння охороні здоров'я;

и) правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я;

і) відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди;

ї) оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я;

й) можливість проведення незалежної медичної експертизи у разі незгоди громадянина з висновками державної медичної експертизи, застосування до нього заходів примусового лікування, та в інших випадках, коли діями працівників охорони здоров'я можуть бути ущемлені загально визнані права людини і громадянина;

к) право пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса та адвоката, а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду.

Громадянам України, які перебувають за кордоном, гарантується право на охорону здоров'я у формах і обсязі, передбачених міжнародними договорами, в яких бере участь Україна.

Важливе значення в контексті дослідження проблематики реалізації права на охорону здоров'я в Україні мають гарантії права на охорону здоров'я. Відповідно до ст. 7 Основ законодавства України про охорону здоров'я держава згідно з Конституцією України гарантує всім громадянам реалізацію їх прав у галузі охорони здоров'я шляхом:

а) створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я;

б) організації і проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я;

в) подання всім громадянам гарантованого рівня медико-санітарної допомоги у обсязі, що встановлюється Кабінетом Міністрів України;

г) здійснення державного і можливості громадського контролю та нагляду в галузі охорони здоров'я;

д) організації державної системи збирання, обробки і аналізу соціальної, екологічної та спеціальної медичної статистичної інформації;

е) встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у галузі охорони здоров'я.

Держава визнає право кожного громадянина України на охорону здоров'я і забезпечує його захист. У разі порушення законних прав і інтересів громадян у галузі охорони здоров'я відповідні державні, громадські або інші органи, підприємства, установи та організації, їх посадові особи і громадяни зобов'язані вжити заходів щодо поновлення порушених прав, захисту законних інтересів та відшкодування заподіяної шкоди. Судовий захист права на охорону здоров'я здійснюється у порядку, встановленому законодавством.

На підставах і в порядку, передбачених законами України, громадяни можуть бути визнані тимчасово або постійно не придатними за станом здоров'я до професійної або іншої діяльності, пов'язаної з підвищеною небезпечкою для оточуючих, а також із виконанням певних державних функцій. Застосування примусових заходів медичного характеру щодо осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії, обмеження прав інших громадян у вигляді примусового медичного огляду або примусової госпіталізації, а також у зв'язку з проведенням карантинних заходів допускається тільки на підставах і в порядку, передбачених законами України. Рішення про обмеження прав громадян, пов'язані зі станом їх здоров'я, можуть бути оскаржені в судовому порядку.

З-поміж нормативних гарантій реалізації права на охорону здоров'я в Україні важливе значення має Закон України «Про екстрену медичну допомогу» [9] від 5 липня 2012 року, який визначає організаційно-правові засади забезпечення громадян України та інших осіб, які перебувають на її території, екстреною медичною допомогою, у тому числі під час виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків, та засади створення, функціонування і розвитку системи екстреної медичної допомоги.

Щодо реального стану реалізації права на охорону здоров'я в Україні важливе значення має аналіз щорічних доповідей омбудсмена України. Так, у щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина за 2013 рік зазначено, що до Уповноваженого з прав людини щороку надходять сотні звернень громадян стосовно порушення їхніх прав на охорону здоров'я, гарантованих Конституцією України та законодавством. Зокрема, у 2013 р. кількість зазначених звернень становила 701, або 44,3% загальної кількості письмових звернень до Уповноваженого з прав людини про порушення соціальних прав. Звернення стосувались різноманітних питань, пов'язаних із реалізацією конституційного права на медичну допомогу: неефективне здійснення реформи системи охорони здоров'я та системи екстреної медичної допомоги, незабезпеченість необхідними лікарськими засобами та ви-

робами медичного призначення, високої вартості ліків та лікування, у тому числі хірургічних операцій, неналежно-го виконання медичними працівниками їхніх професійних обов'язків тощо.

На жаль, статистична інформація про стан здоров'я населення України свідчить про накопичені серйозні проблеми у сфері охорони здоров'я. Як і в попередні роки, смертність населення перевищує народжуваність. У розрахунку на 1000 осіб населення рівень смертності в Україні становить 14,6 випадків проти 6,7 випадків у країнах – членах Європейського Союзу. У 2013 р. порівняно з 2012 р. відбулось зниження рівня народжуваності та зростання рівня смертності. Загальна чисельність наявного населення України зменшилась на 158,7 тис. осіб. Порівняно з 2012 р. зріс рівень смертності від хвороб системи кровообігу, органів травлення, нервової системи, розладів психіки та поведінки, навмисних самоушкоджень тощо.

Від 12 до 14 млн. жителів України хворіють на серцево-судинні хвороби. Смертність від таких хвороб також є однією з найвищих у світі та становить близько 64% у структурі загальної смертності. Понад 1 млн. українців страждають від онкологічних захворювань, і рівень смертності від них посідає друге місце після серцево-судинних хвороб (13%). Фактично ці два класи хвороб визначають майже 80% щорічних втрат населення країни. Крім того, понад як 1 млн. 100 тис. осіб хворіють на цукровий діабет, при цьому майже 200 тис. із них є інсулінозалежними. Україна також залишається «лідером» у Європі за рівнями захворюваності на ВІЛ-інфекцію та туберкульоз. Загалом згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна за станом здоров'я громадян посідає одне з найнижчих рейтингових місць у Європейському регіоні.

Україна продовжує значно поступатися за обсягами фінансування охорони здоров'я переважній більшості країн Європейського регіону, в тому числі країнам-членам ЄС та країнам-членам Співдружності Незалежних Держав. Зростання частки державних витрат на охорону здоров'я у структурі валового внутрішнього продукту за період з 2002 до 2012 р. з 2,9% до 4% є очевидно недостатнім.

Наявні проблеми системи охорони здоров'я в Україні мають багатоаспектний комплексний характер і зумовлені як економічними, так і соціальними чинниками [10, с. 188–189].

Військові дії на Донбасі значно погіршили становище з реалізацією права на охорону здоров'я громадян України, які проживають у районах проведення антитерористичної операції. Чимало проблем в останній рік виникає у зв'язку із реформуванням військової медицини, а також із медичною та психологічною реабілітацією захисників Вітчизни, які брали і беруть участь в антитерористичній операції на Донбасі. Крім того, за офіційними даними ООН станом на травень 2015 року близько 2,2 млн. осіб виїхали фактично як біженці із Донбасу, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, з яких близько 900 тисяч перебувають за кордоном, а 1,3 млн. – внутрішньо переміщені особи (внутрішні переселенці) в Україні. Звичайно, всі ці сучасні виклики і проблеми погіршують умови для належної реалізації права людини і громадянина на охорону здоров'я в Україні.

Важливими є гарантії реалізації права людини і громадянина на охорону здоров'я, з-поміж яких важливе зна-

чення має належне фінансування медичних та лікувальних закладів комунальної та державної форми власності. На жаль, Україна продовжує значно поступатися за обсягами фінансування охорони здоров'я переважній більшості країн Європи.

Сучасна медична реформа, ідеї запровадження страхової медицини, пропозиції переведення лікарень на самоопкупність, та навіть їх реорганізації в підприємства, не можуть вирішити наявні проблеми системи охорони здоров'я в Україні, що мають багатоаспектний комплексний характер і зумовлені як економічними, так і соціальними чинниками. Чимало висококваліфікованих лікарів та талановитих випускників медичних вузів з України в останні роки масово емігрують за кордон.

Починаючи з 2011 року в Україні триває реформа системи охорони здоров'я. Проведення такої реформи має на меті подолання негативних факторів у системі охорони здоров'я, поліпшення якості та доступності медичного обслуговування, ефективне використання наявних у галузі коштів, створення стимулів для формування здорового способу життя та здорових умов праці населення. І найголовніше – має бути побудована така система охорони здоров'я, метою якої буде здоровий пацієнт.

Водночас, як засвідчує моніторинг Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, задекларована мета не досягається в процесі реформи, оскільки багато заходів, що здійснюються в її рамках, призводять до порушення прав людини у сфері охорони здоров'я. Проведення омбудсмана встановлено, що чиновники від системи охорони здоров'я на практиці вбачають метою медичної реформи не здоров'я пацієнта, а економію бюджетних коштів [10, с. 190].

Висновки. Отже, право на охорону здоров'я є одним з основоположних прав людини, що гарантується Конституцією України, а також на рівні універсальних та на рівні регіональних міжнародно-правових актів. На жаль, нині ситуація щодо реалізації права на охорону здоров'я в Україні залишається складною, зокрема: в Україні триває демографічна криза – смертність перевищує народжуваність, триває епідемія ВІЛ-інфекції та туберкульозу; високий рівень захворюваності жителів України на серцево-судинні хвороби та онкологічні захворювання.

Належне забезпечення, захист та реалізація прав та свобод людини відповідно до положень Конституції України є важливим чинником для подальшого мирного розвитку держави та забезпечення співіснування різних ідеологій, релігій, світоглядних концепцій на місцевому, регіональному та національному рівнях, розбудови громадянського суспільства, утвердження верховенства права, розбудови України як демократичної і правової держави. У цьому контексті важливе значення має забезпечення належної реалізації права на охорону здоров'я в Україні, а також ефективна боротьба з корупцією у сфері охорони здоров'я.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема щодо: порівняльно-правового аналізу реалізації права на охорону здоров'я в Україні та інших країнах Європи; впливу міжнародного права на реалізацію права на охорону здоров'я в Україні; еволюції права на охорону здоров'я в Україні.

Отже, в даній статті охарактеризовано проблематику реалізації права на охорону здоров'я в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Конституційне право України: Підручник / [В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, О.В. Городецький та ін.]; за ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 2003. – 733 с.
5. Права людини / [Ю.М. Бисара, М.М. Палінчак, Д.М. Белов, М.М. Данканич]. – Ужгород: Ліра, 2003. – 164 с.

6. Шукліна Н.Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): Монографія / Н.Г. Шукліна. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 424 с.
7. Гончаренко О.М. Права людини в Україні: навч. посіб. / О.М. Гончаренко. – К.: Знання, 2008. – 207 с.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
9. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05 липня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 30. – Ст. 340.
10. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина за 2013 рік. – К., 2014. – 552 с.